

Özbekistan'da Değişimin İlk İki Yılı

Çeyrek asırdan uzun bir süre **Özbekistan**'ı yöneten İslam Kerimov'un 2016 Eylül'ünde hayatını kaybetmesi ülke için bir dönüm noktası oldu. Aralık 2016'da gerçekleştirilen seçimleri kazanan **Şevket Mirziyoyev**, Özbekistan Cumhuriyeti'nin ikinci devlet başkanı oldu. İki senelik iktidar döneminde iç politikada radikal bir değişim başlatan Mirziyoyev, dış politikada ise komşularla ve uluslararası toplumla Kerimov rejiminin bozmuş olduğu ilişkileri hızlı bir şekilde onarmaya çalıştı.

Tasfiyeler ve Siyasi Otoritenin Sağlanması

13 yıl boyunca başbakanlık görevini yürüten Mirziyoyev'in Kerimov'un gölgesinde kaldığı görüşü, seçimleri kazansa da ülke yönetiminde yeterince güçlü olamayacağı düşüncesi hakimdi. Özellikle Maliye Bakanı Rüstem Azimov ve 23 yıl boyunca Özbek Milli Güvenlik Servisi'nin (SNB) başkanlığını yürüten Rüstem İnoyatov gibi Kerimov döneminin güçlü isimlerinin Mirziyoyev ile bir çekişme halinde olacakları düşünülmekteydi. Seçim döneminde Kerimov'un geleneksel siyasetini devam ettireceğini sıkça dile getirse de Mirziyoyev kısa sürede iç ve dış siyasette attığı adımlarla eski rejime karşı meydan okudu.

Mirziyoyev'in ilk hamlelerinden biri, 2012 yılında Kerimov'un kızı Gülnara'nın yabancı telekomünikasyon şirketleriyle olan yasadışı bağlantılarını açığa çıkardığı iddia edilen Abdulla Aripov'u başbakan olarak ataması oldu. Ardından küçük yerleşimlerden başlayarak büyük şehirlere doğru bir tasfiye girişiminde bulundu. Öncelikle büyükşehirlerin ilçelerindeki bölge başkanlarını ve polis şeflerini, ardından birçok şehrin valisini ve belediye başkanını görevden aldı. Mirziyoyev otoritesini sağlamlaştırdıkça, Andican ve Taşkent gibi önemli merkezlerin polis şefleri ve savcılarını ile Buhara ve Semerkant gibi iki önemli şehrin belediye başkanlarını görevden alarak kendisine yakın isimleri yerleştirdi.

Mirziyoyev daha kapsamlı değişim sinyalleri verse de SNB'nin bu reformlardan rahatsız olduğu bilinmekteydi. Fakat Mirziyoyev iktidarını sağlamlaştırmaya devam etti. Nitekim 2017 Haziran'ında eski rejimin nüfuzlu isimlerinden Maliye Bakanı Rüstem Azimov'u da görevden aldı.

Özbek halkının en çok çekindiği ve korkuyla özdeşleştiği kurum olan SNB, Kerimov rejiminin gerçekleştirdiği bütün kirliliğin sorumlusu olarak görülüyordu. 2017 Ağustos'unda ordudaki yolsuzluktan sorumlu tutulan İnoyatov'un en yakın adamı Gulyamov hapis cezasına çaptırıldı. Ardından SNB'nin stratejik konumlarında bulunan İnoyatov'a yakın isimler görevlerinden alınarak yerlerine yeni yönetime sadık olabilecek kişiler yerleştirildi. 2017 yılının sonlarına doğru SNB'yi sıklıkla eleştirmeye başlayan Mirziyoyev, bu kurumun çalışma şeklinin kabul edilemez olduğunu dile getirdi. Nitekim adım adım ilerleyen tasfiye girişimi 31 Ocak 2018'de Rüstem İnoyatov'a uzandı ve Kerimov rejiminin "en karanlık yüzü" görevden alındı.

SNB'nin ülke üzerindeki etkisini zayıflatan Mirziyoyev, son olarak idari değişiklikler yaptı. Kerimov döneminde cumhurbaşkanı danışmanları, sorumlu oldukları alanlardaki en güçlü devlet memurlarıyken, Mirziyoyev yetkilerinin önemli bir kısmını bakanlıklara devrederek danışmanların etkisini sınırlandırdı.

Sosyal ve Ekonomik Reformlar

Özbek lider en baştan itibaren "halkın başkanı" imajını oluşturmaya çalıştı. İnsan haklarının iyileştirilmesi, siyasi mahkumların serbest bırakılması ve dini özgürlüklerin güvence altına alınması gibi konularda önemli adımlar attı.

Mirziyoyev dini faaliyetler üzerinde geçmişte baskıların olduğunu ve bu sorunların çözüleceğini pek çok kez dile getirirdi. Önceki dönemde yasaklanan kamusal alanda iftar, ibadet ve yüksek sesli ezan gibi uygulamalar yeni dönemde serbest bırakıldı. 1991 yılından beri ilk kez ülkede Kuran-ı Kerim basıldı. Ayrıca ibadet için ülke genelinde birçok mescit yapılması kararlaştırıldı.

Önceki dönemde Özbek emniyeti tarafından aşırılıkçı gruplarla ilişkisi olduğu gerekçesiyle kara listeye

alınmış 17 bin kişiden 16 bini bu listeden çıkartıldı. Özbek lider tarafından bireysel af ilan edildi ve siyasi nedenlerle hapse atılmış yüzlerce kişi serbest bırakıldı. Mahkumlara karşı uygulanan işkence yasaklandı. Bununla birlikte, 2002'den beri ilk kez Özbekistan'daki insan haklarının incelenmesi için BM İnsan Hakları Komisyonu Taşkent'e davet edildi.

İnsan haklarının iyileştirilmesinin yanı sıra Mirziyoyev yönetimi, en köklü değişimi ekonomi alanında başlattı. Bir anlamda politik yumuşama iş sektörüne de yansiyarak finansal konularda liberalleşmeye yol açtı. Korumacılığı sonlandırmak, ihracatı artırmak, uluslararası yatırımları ülkeye çekmek, serbest piyasa mekanizmasını oturtmak ve yeni bir özel girişimci sınıfın oluşturulması, temel hedefler olarak belirlendi. Bu doğrultuda Eylül 2017'de milli para birim som devalüe edildi. Döviz kısıtlamaları kaldırılarak halkın rahatça döviz alması sağlandı.

Küçük ve orta büyüklükteki özel sektör işletmeleri için reform yapan yönetim, uluslararası yatırımcı için uygun bir ortam oluşturmaya çalıştı. Halkın önemli bir kısmının geçimini sağladığı pamuk tarımına destek verildi. Turizm için çok sayıda ülkeyle vizeler kaldırıldı. Özbek Maliye Bakanı Cemşid Kuçkarov Fitch, Moody's ve Standard & Poor's gibi şirketlerle görüşmelerini açıklayarak uluslararası ekonomiye katılım konusunda kararlı olduklarını belirtti.

İki senelik dönem içinde ekonomik liberalleşmenin olumlu etkileri olsa da, gıdadan gaz fiyatlarına kadar yükselen fiyatlar, artan enflasyon oranları yaşam maliyetlerini artırdı. Bu noktada hükümetten beklenen, ekonominin en kısa sürede iyileştirilmesi ve istikrarlı bir büyüme olacaktır.

Aktif Dış Politika

Özbek lider Mirziyoyev komşularla ve geniş uluslararası topluluklarla eski rejimin bozmuş olduğu ilişkilerini hızlı bir şekilde düzeltmeye çalıştı. Orta Asya devletleriyle olan ilişkilerin geliştirilmesi ve sorunların giderilmesi, Özbekistan'ın dış politikadaki öncelikli hedefi olarak belirlendi. Bu doğrultuda, Mirziyoyev ilk yurt dışı seyahatini 2017 Mart'ında Türkmenistan'a yaptı. Aynı yıl içinde Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev ile pek çok kez bir araya gelen Mirziyoyev, ikili ilişkilerin gelişiminde büyük rol oynadı. Orta Asya'nın gelecek perspektifinde Taşkent-Astana işbirliği ön plana çıkartıldı.

Taşkent yönetimi daha önce ulaşım, iletişim ve sınır sorunları gibi problemler yaşadığı Kırgızistan ve Tacikistan ile de önemli ilerlemeler kaydetti. Eylül 2017'de Kırgızistan'a resmi bir ziyaret düzenleyen Mirziyoyev, 2010 yılından itibaren Özbekistan'ın tek taraflı olarak kapattığı sınır kapılarını açtı. Dahası, iki ülke arasında büyük krizlere neden olan sınır problemlerinin çözülmesi yönünde anlaşmaya varıldı. 2018 Mart'ında Tacikistan'a tarihi bir ziyaret düzenleyen Mirziyoyev, uzun yıllar boyunca tartışmalı olan sınır bölgeleri konusunda mutabakata vardı. Özbek-Tacik sınırında bulunan Patar-Andarhan sınır kapısı geçişlere yeniden açıldı. Ayrıca iki ülke vatandaşlarına karşılıklı 30 gün vize muafiyeti getirildi.

Komşularıyla ilişkilerini düzeltmeye çalışan Özbekistan, küresel aktörlerle ilişkilerini de geliştirmeye başladı. Rusya'nın Özbekistan'daki nüfuzunun farkında olan Mirziyoyev, Moskova lehine bazı jestlerde bulundu. Özbekistan'da nükleer santral yapımı konusunda Rus şirketleriyle anlaşmaya varıldı. Ayrıca askeri işbirliği canlandırılarak Özbek ordusundan bazı askerlerin Rusya'daki askeri akademilerde eğitim alması kararlaştırıldı. Yine Rusya'nın Özbek kökenli zengin iş adamı Alişer Usmanov, Özbek yöneticiler ve yabancı yatırımcılar arasında müzakereci haline geldi.

Rusya'nın yanı sıra, Orta Asya'nın önemli aktörlerinden biri olan Pekin'i 2017 Mayıs'ında ziyaret eden Mirziyoyev, Çinli yöneticilerle stratejik görüşmeler gerçekleştirdi. "Bir Kuşak Bir Yol" projesinin önemli bölgelerinden biri olan Özbekistan'ı değerli bir ortak olarak gören Çin, Taşkent yönetimi ile 20 milyar doları aşan anlaşmalara imza attı. Türkmenistan ve Kırgızistan'daki kadar olmasa da 2011'den itibaren Özbekistan'daki etkisini artıran Çin, ülke ekonomisi için çok önemli bir hale geldi.

Çin ve Rusya ile önemli ilişkilere sahip olan Özbekistan, bu iki güçlü aktörü dengeleyebilmek için Batı ile olan ilişkilerini de geliştirmeye çalıştı. İki senelik dönemde ABD ile karşılıklı pek çok üst düzey ziyaret gerçekleştirildi. 2018 Mayıs'ında ABD Başkanı Donald Trump ve Mirziyoyev bir araya geldi. Mirziyoyev'in ülkede gerçekleştirdiği reformları öven Trump, ABD'nin Afganistan'daki terörle mücadelesine karşı Taşkent ile askeri işbirliği gerçekleştireceklerini duyurdu.

Kerimov yönetimi ile yıllardır sorunlu bir ilişkiye sahip olan Ankara da Özbekistan'da yaşanan bu değişim sürecinde aktif bir tutum sergiledi. Henüz 2016 Kasım'ında -Mirziyoyev'in başkanvekilliği yaptığı dönemde- Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan epey kalabalık bir heyetle Özbekistan'a tarihi bir ziyaret gerçekleştirdi. Mirziyoyev ile görüşen Erdoğan ikili ilişkilerin derinleştirilmesine yönelik bir girişimde bulundu. Bu ziyaret, Orta Asya'nın kalbi olarak değerlendirilebilecek Özbekistan'da Türkiye'nin tekrar etkin olacağına dair bir mesaj niteliğindedir.

Nitekim Şevket Mirziyoyev'in 2017 Ekim'indeki ziyareti, Özbekistan'dan Türkiye'ye yirmi yıl aradan sonra Cumhurbaşkanı düzeyinde gerçekleştirilen ilk ziyaret oldu. Ziyaret sonrası Özbekistan Türk vatandaşlarına yönelik vize muafiyetini yürürlüğe koydu. İkili ilişkiler 2018 Nisan'ında Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Özbekistan'a düzenlediği resmi ziyaretle doruğa ulaştı. Ziyaret kapsamında Cumhurbaşkanı Erdoğan Özbek meclisinde bir konuşma yaparken, Mirziyoyev Türk iş adamlarına yatırımlar konusunda çağrıda bulundu.

Reformların Yasalaşması

Mirziyoyev yönetiminin iki senelik iktidar döneminde ülke içinde insan haklarını iyileştirmesi ve gerçekleştirdiği diğer reformlar olumlu karşılanırsa da halen belirsizlik devam ediyor. Bu süreçte atılan adımların yasalaştırılması belirsizliğin kaldırılması konusunda önemli bir aşamayı oluşturacak.

Komşularıyla var olan sorunlu ilişkilerini önemli ölçüde düzelteren ve aktif bir dış politikaya yönelen Özbekistan, ilerleyen dönemde küresel siyasette daha etkin bir konuma yükselebilir. Ancak Çin'in Özbekistan'da artan ekonomik etkisi, Rusya'nın Orta Asya üzerindeki nüfuzunun kuvvetlenmesi ve Kuzey Afganistan'da güçlenmeye başlayan radikal hareketler, Taşkent yönetiminin önümüzdeki dönemde karşılaşılabileceği dış tehditler olarak beliriyor. Özbekistan'ın bu problemleri belirli ölçüde çözebilmesi, son dönemde başlattığı reform sürecini başarıya ulaştıracaktır.

*INSAMER Avrasya Araştırmacımız Burak Çalışkan'ın 07.01.2019 tarihinde AA'da yayınlanan yazısıdır.